

تقسیمات کشوری و نقش آن در عدالت جغرافیایی، تمرکز زدایی و حکمرانی متعالی (مطالعه موردی: استان قم)

مرتضی بابایی^۱ و مرتضی اشرفی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۱

چکیده

عمده‌ترین مسائل فراروی کشورهای در حال توسعه، تمرکززدایی، دستیابی به توسعه پایدار و عدالت جغرافیایی است. در این راستا با توجه به اهمیت و نقش تقسیمات کشوری در برنامه‌ریزی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و همچنین اداره بهتر و بهره‌برداری بیش‌تر از منابع، چنانچه این مقوله به شکل اصولی انجام گرفته باشد، ساماندهی فضای سرزمینی مطلوب‌تر خواهد بود و دولت‌ها نیز در اعمال حاکمیت سرزمینی از حیث ایجاد امنیت اجتماعی و ملی، اداره مطلوب جامعه و خدمات‌رسانی، موفق‌تر عمل می‌کنند. بررسی‌های مختلف نشانگر آن است که اگرچه استان شدن باعث توسعه آن گردید، با این حال فرایند مذکور می‌بایست با نگاهی جامع دیده شود، چرا که در حال حاضر از نظر سیاسی، امنیتی، اجتماعی، جمعیتی، زیست محیطی، خدماتی و پدافند غیر عامل، با در نظر داشتن شرایط جغرافیایی، مذهبی و فرهنگی قم، فضای این استان دارای یک سری مسائل پیچیده‌ای می‌باشد که در همین راستا، تحلیل ساختار فضایی استان قم و بازآرایی آن، با توجه به ظرفیت‌های موجود و بالقوه، ضروری می‌باشد. در پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه اسنادی، ابتدا محیط مذهبی-فرهنگی، اقتصادی-اجتماعی، اکولوژیکی و نیز نظام سکونتگاهی فعلی استان قم مورد مطالعه قرار گرفته و با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین، ساختار جدید تقسیمات کشوری در راستای عدالت جغرافیایی، تمرکززدایی، حکمرانی متعالی و تقسیم مناسب سرزمین به واحدهای کوچک‌تر، سه شهرستان جدید در ساختار جدید تقسیماتی این استان تعریف شده است.

کلید واژه‌ها: تقسیمات کشوری، حکمرانی متعالی، عدالت جغرافیایی، تمرکز زدایی، استان قم.

استناد فارسی (شیوهی APA، ویرایش ششم، ۲۰۱۰؛ شیوهی APSA)

بابایی، مرتضی؛ اشرفی، مرتضی (زمستان ۱۴۰۲). «تقسیمات کشوری و نقش آن در عدالت جغرافیایی، تمرکز زدایی و حکمرانی متعالی (مطالعه موردی: استان قم)». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، سال ششم، شماره چهارم، پیاپی ۲۴، صص ۱۱۶-۸۹

۸۹

^۱ پژوهشگر گروه علوم سیاسی، اندیشکده مطالعات راهبردی کریمه، شیراز، ایران. ایمیل: m.babayi1400@gmail.com

^۲ پژوهشگر گروه علوم سیاسی، اندیشکده مطالعات راهبردی کریمه، شیراز، ایران. ایمیل: mortezaashrafi110@gmail.com
کپی‌رایت © ۲۰۱۰، ایسکد (اندیشکده مطالعات راهبردی کریمه شیراز). این متن، مقاله‌ای برای دسترسی آزاد است که با توجه به استاندارد بین‌المللی (Creative Commons Attribution) نسخه 4.0 توزیع شده است و به دیگران اجازه می‌دهد این اثر را بازنویسی کنند، آن را با دیگران به اشتراک بگذارند و مطالب را اقتباس کنند.

۱. مقدمه

در درون واحدهای سیاسی در سطح کشور به منظور تسهیل در اداره امور و ایجاد حداکثر کارایی در خدمات رسانی و با توجه به ضروریات سیاسی و تاریخی و فرهنگی و وابستگی های عاطفی تقسیمات صورت می‌گیرد که به نام تقسیمات اداری سیاسی کشوری خوانده می‌شود. حافظانیا عنوان می‌کند که دولت‌ها برای اداره بهتر سرزمین و قلمرو و کشور و شهرهای آن سازمان اداری سیاسی خود را در بُعد جغرافیایی و فضایی می‌گسترانند که از این کار به تقسیمات کشوری تعبیر می‌شود(حافظانیا، ۱۳۷۰: ۲۳).

یکی از اشکال مهم تقسیمات سیاسی اداری فضا ناحیه‌بندی سیاسی است منظور از ناحیه‌بندی سیاسی تقسیم بهینه سرزمین ملی به واحدهای متمایز سیاسی بر اساس ملاک‌های می‌باشد(شکور، زنگی آبادی و کریمی قطب آبادی، ۱۳۹۳: ۱۲-۱). بر این اساس در بسیاری از کشورها از جمله ایران شاخص‌های تقسیم کننده سرزمین همواره متأثر از قانون و ملاک‌های شناخته شده نبوده است ناحیه‌بندی سیاسی پهنه‌های سرزمینی اولین گام در دستیابی به ملاک‌ها و شاخص‌هایی برای شناخت منطقه یا ناحیه است به طور کلی ناحیه بندی سیاسی از ساز و کار پیچیده برخوردار است در این زمینه نقش اصلی را رژیم سیاسی و شکل دولت از نظر متمرکز بودن فدرال و کنفدرال بودن یا ناحیه‌گرا بودن دارد ناحیه‌بندی سیاسی با وجود تاثیرپذیری از نوع رژیم سیاسی شکل حکومت مناسبات درونی قدرت در جامعه و دولت مقوله‌ای فنی و پیچیده است که جمعیت و پراکنش جغرافیایی آن، مساحت کشور و تنوع فضایی آن، ثروت اقتصادی و میزان تعادل و توازن منطقه‌ای آن و تهدیدها و جهت‌های درونی و بیرونی آن در شمال زیرساخت‌ها این مقوله بوده است(کریمی پور، ۱۳۸۱: ۲۰).

۲. اهمیت و جایگاه تقسیمات کشوری

مدیریت و اداره محدوده‌ها و سطوح سیاسی اداری مثل بخش‌ها و شهرستان‌ها شرط ضروری به‌منظور عملکرد موفق و مؤثر این مدیریت ایجاد و تنظیم پیوندها و حلقه‌های ارتباطی میان سطوح مختلف می‌باشد. تقسیمات کشوری مقوله‌ای مجرد و انتزاعی نیست بلکه تحت تأثیر چندین عامل اساسی است نوع و شکل حکومت یا رژیم سیاسی مهمترین عامل تاثیرگذار در تقسیمات کشوری می‌باشد که ساختار و نحوه تنسيق قدرت در نهادهای درونی یا به عبارت دیگر تمرکز یا عدم تمرکز سیاسی و اداری را تعیین می‌نماید این عامل خود تابع عواملی است که در شکل‌گیری کشور تک ساخت یا متمرکز و کشور مرکب یا غیر متمرکز که دارای چندین مرکز عملکرد سیاسی است مؤثر قرار می‌گیرد.

کارکرد تقسیمات کشوری که مورد توجه تمام نظام‌های سیاسی می‌باشد عبارت است از تأمین خدمات و امکانات برای مناطق نیازمند و تسهیل حاکمیت دولت تا پایین‌ترین سطح سیاسی. از نقطه نظر امنیتی تقسیمات کشوری به معنای مدیریت سرزمین است این تقسیمات از آن جهت صورت می‌گیرد که دولت در حالی که حاکمیت خود را در دورترین نقاط کشور اعمال می‌کند بتواند خدمات لازم را به سهولت در اختیار همگان قرار دهد در واقع تقسیمات کشوری تسهیل‌کننده حاکمیت ملی است و مدیریت سرزمینی را حتی در دورترین نقاط کشور ممکن می‌سازد.

این تقسیمات به طور کارآمد طراحی شده باشند می‌تواند پایه‌های حاکمیت دولت را در کلیه نقاط کشور نیرومند سازد عکس این امر نیز صادق است یعنی اگر تقسیمات کشوری منطبق بر اصول و ضوابطی که مورد قبول عامه است صورت پذیرد می‌تواند با خدشه بر حاکمیت دولت آن را به مشکلات اساسی روبرو گرداند از طرف دیگر واحدهای تقسیماتی درون کشوری کارکرد سیاسی دارند در حوزه عمل سیاسی این واحدها دارای کارکردهای مدیریتی سازماندهی امور مربوط به سرزمین و مردم کارکردهای فرمانروایی و اعمال دیدگاه‌ها و ارزش‌های نظام سیاسی، کارکردهای غیر امنیتی، حقوقی و قضایی، کارکردهای انتخاباتی احمد محلی و ملی، کارکردهای سیاستگذاری و تصمیم‌گیری و کارکردهای بین‌المللی و فراملی در چارچوب معیارها و سیاستهای حکومت ملی‌اند همچنین واحدها کارکردهای غیر سیاسی نظیر کارکردهای اقتصادی، رفاهی، عمرانی، اجتماعی و نظایر اینها دارند که برخی حوزه نفوذ محلی و برخی دیگر حوزه ملی و یا بین‌المللی دارند کارکرد های سیاسی و غیرسیاسی واحدهای تقسیماتی یک کشور ایجاد می‌کند که به منظور بهینه‌سازی و ارتقاء سطح کارکردهای آن در چارچوب کشور سازمان و ساختار مناسب تقسیماتی ترتیب داده شود تا این واحد به صورت مجموعه هماهنگ و در جهت اهداف محلی و ملی نظام سیاسی به وظایف خود عمل کند توسعه و ارتقاء سطح کارکردهای یک واحد تقسیماتی تا اندازه زیادی به نحوه سازماندهی سیاسی فضا و آرایش بهینه قلمرو سرزمینی کشور بستگی دارد بر همین اساس حکومت‌ها در ادوار تاریخی گذشته و در حال حاضر به تقسیم فضای سرزمین خود پرداخته و سازمان مناسبی را برای اداره امور آن تدارک دیده‌اند (کریمی پور، ۱۳۸۱: ۹).

۳. اهداف تقسیمات کشوری

هدف از تقسیمات کشوری که مورد توجه تمام نظام‌های سیاسی می‌باشد تسهیل در ارائه خدمات و امکانات برای مناطق مختلف یک کشور و همچنین تسهیل حاکمیت دولت تا پایین‌ترین سطح سیاسی در کشور است هدف حکومت‌ها از تقسیمات کشوری عبارت است از اداره بهتر امور محلی و منطقه‌ای، نظارت سیاسی و اعمال سیاست‌های دولت مرکزی، ایجاد وحدت و امنیت ملی، توسعه هماهنگ و پایدار، فراهم کردن زمینه برای عرضه خدمات، تأمین بهتر نیازهای اساسی مردم و توسعه رفاه اجتماعی و اقتصادی، نظارت سیاسی بر رسیدن به هدف‌های ملی و جلوگیری از

ناهنجاری‌ها، تجزیه‌طلبی‌ها و ... فراهم کردن زمینه‌های مساعد برای مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود و ایجاد توسعه منطقه‌ای و پایه‌گذاری چارچوب فضایی و جغرافیایی لازم برای گسترش سازمانی و اداری دستگاه‌های دولتی (وثوقی، ۱۳۷۷ : ۱۸).

اداره بهینه یک کشور مستلزم تقسیم مناسب سرزمین به واحدهای کوچک‌تر است به‌منظور رسیدن به یک وضعیت مطلوب در امر تقسیمات کشوری و همچنین پاسخگویی به تغییرات در جنبه‌های مختلف در سطح ناحیه می‌توان اصلاحات و تغییراتی را در این تقسیمات به‌وجود آورد در این تغییرات اعم از ارتقای سطح سیاسی، الحاق و انتزاع، تغییر محدوده‌ها و مرزها و... سعی بر این است تا بر اساس ضوابط و معیارهای مشخص و مختلف تقسیمات جدید ایجاد شود که مبتنی بر نیازهای منطقه و به‌منظور از بین بردن نواقص تقسیمات قبلی باشد زمینه‌ای را برای برنامه‌ریزی‌های آینده فراهم آورد اصلاح اداری سرزمین، سیاست‌ها و شیوه‌های جدید سازماندهی مجدد تعداد واحدها و سطوح دولت است که به‌منظور اداره بهتر تقسیمات و تشکیلات سرزمین طراحی می‌شود این اصلاحات (مثل ایجاد یا تقسیم واحدها) اگر به‌طور اصولی و درست انجام شود باعث افزایش رفاه ساکنین از طریق ارائه بهینه خدمات، افزایش سطح دموکراسی، رشد اقتصادی سریع‌تر و افزایش سطح امنیت و همچنین ایجاد نظم و روابط هماهنگی بین مناطق و واحدها خواهد شد از آن جایی که اصلاحات تقسیمات سیاسی اداری با اصلاحات نهادهای اجرایی اداره امور عمومی همراه است تقسیمات کشوری جدید این امکان را فراهم می‌کند که نتیجه‌های مقدماتی و الگوهای مقرراتی را در تغییرات اقتصادی در حال وقوع در شهرستان‌های مختلف طراحی کنیم.

یکی از اهداف مهم تقسیمات کشوری و منطقه‌ای حضور ملموس‌تر و این طرح دولت میان مردم نواحی مختلف است و باید امکانات و خدمات بیشتری از طریق ایجاد سطوح درون شهری و زیر ناحیه فراهم کند اگر توسعه اقتصادی پیرامون یک ناحیه یا بخش کمتر از نواحی پیرامون است می‌توان با تغییر در الگوهای‌ها و مدل‌های تخصصی و اصلاحات ناحیه‌ای به بهبود وضعیت آن ناحیه یا منطقه اقدام کرد (وثوقی، ۱۳۷۷ : ۲۰).

از اهداف دیگر اصلاحات اداری سرزمینی ایجاد یک دولت محلی کارآمد با قابلیت توسعه اقتصادی و ارائه بهینه خدمات به ساکنان این ناحیه است این امر مستلزم اصلاح ساختاری اداری سرزمینی و اصلاح سیستم مالی و اعتبارات است (رک به جمعه‌پور، ۱۳۸۵). در واقع، اصلاح و تقویت اقتصادی دولت‌های محلی می‌تواند به‌عنوان یک راهکار به‌منظور توسعه ناحیه‌ای مورد توجه قرار گیرد از منظر دموکراتیک می‌توان گفت که اصلاحات بر اساس گرایش بیشتر به دموکراسی محلی و ایفای یک نقش پررنگ‌تر در تصمیم‌گیری‌ها و امور محلی با تأکید بر روی افزایش و بهبود کارکردها و بهره‌وری بیشتر و کاهش اختلافات و نابرابری‌ها بین مناطق مختلف شکل می‌گیرد در واقع اصلاحات به‌منظور پاسخگویی و رفع خواسته‌ها و گرایش‌ها و نیازهای جوامع محلی که در جستجوی ایفای یک نقش مهم‌تر در تصمیم‌گیری‌ها هستند انجام می‌شود.

قلمرو به عنوان فضای کاربردی قدرت در یک فضای اجتماعی است که دارای مرز و محدوده بوده و به وسیله بازیگری توانا به نام حکومت اداره می‌شود و در آن اعمال حاکمیت صورت می‌گیرد. هر حکومتی برای اداره بهتر قلمرو خود اقدام به قلمروسازی در ابعاد مختلف می‌کند. قلمروسازی در وهله اول یک استراتژی برای ایجاد فضاها و سامان بخشیدن به آنها از طریق تقسیمات کشوری است، چرا که موفقیت یک کشور در گرو ساختن یک خود واحد و منسجم است. از این رو هر حکومتی در پی تقسیم‌بندی منطقی و صحیح فضا است، اما فضاها به دلیل آن که با هم متفاوتند از یک قانون خاص در زمینه تقسیمات کشوری تبعیت نمی‌کنند و هر فضایی (قلمرو کشور) قانون خاص خود را می‌طلبد.

بر این اساس، بعد از انقلاب اسلامی، جهت سازماندهی سیاسی فضا قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۶۲ به تصویب رسید. این قانون مبنایی برای قلمروسازی (سازماندهی سیاسی فضا) در ایران بوده و بعد از آن تنها یک سری اصلاحات کم در این قانون صورت گرفته که مهمترین آنها اصلاح موادی از آن در سال ۱۳۸۹ است. با این وصف نظام کنونی تقسیمات کشوری ایران سیستمی ناکارآمد جهت ساخت یک فضای منسجم و مبتنی بر درونی‌سازی می‌باشد و تاکنون نه تنها توسعه کشور را به همراه نداشته، بلکه باعث عدم توسعه متوازن فضایی نیز شده است. از مهم‌ترین نقدهایی که می‌توان به این قانون وارد دانست، کیفی نبودن شاخص‌ها و معیارهای تقسیمات کشوری (تک عامله بودن جمعیت)، تمرکزگرایی، عدم شکل‌گیری واقعی واحدهای سیاسی، عدم وحدت ساختاری و کارکردی، عدم همگنی جغرافیایی، حاکمیت بُعد امنیتی بر قانون تقسیمات کشوری، داشتن ساختار سلسله‌مراتبی بلند، رخنه عوامل غیر رسمی در نظام تقسیمات کشوری و شکل‌گیری رقابت‌های ناحیه‌ای و محلی، نبود ساخت و کار بهینه برای مشارکت دادن گروه‌های قومی - زبانی و مذهبی (بی‌توجهی به جغرافیای فرهنگی)، عدم عدالت فضایی و مشخص نبودن دقیق مدیران و اداره‌کنندگان واحدهای سیاسی است. بنابراین لازم است که قانون تقسیمات کشوری با در نظر گرفتن این موارد اصلاح و جایگزین شود:

۱. کیفی‌سازی شاخص‌های تقسیمات کشوری و در نظر گرفتن الگوی ترکیبی و چند معیاری برای آن. برای این امر باید عوامل مختلف جغرافیایی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، تاریخی و ... در نظر گرفته شوند، به طوری که واحدهای سیاسی از یک همگنی طبیعی و وحدت ساختاری و کارکردی برخوردار شوند.

۲. شکل‌گزینی مناسب واحدهای سیاسی تقسیمات کشوری، به گونه‌ای که از انتخاب اشکال طولی، دنباله‌دار و دارای زائده جلوگیری شود و بر اشکال دایره‌ای، مربع و مستطیل نزدیک به مربع تاکید شود.

۳. مشخص کردن دقیق اداره‌کنندگان واحدهای سیاسی و برجسته کردن نقش شوراهای فراهم آوردن زمینه‌ها و بسترهای مشارکت مردم در اداره امور.

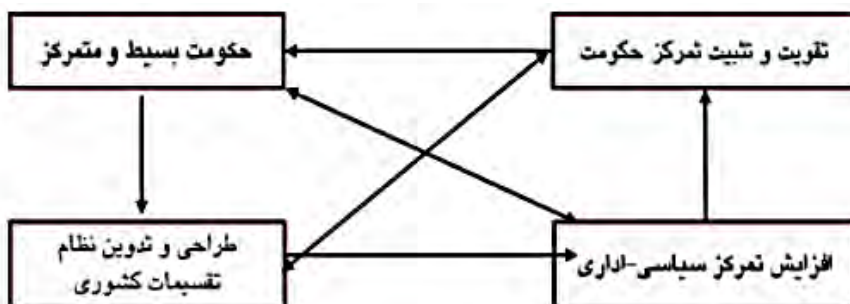
۴. اولویت قرار دادن مراکز هندسی و قطب‌های رشد اقتصادی برای انتخاب مراکز واحدهای سیاسی.
۵. توجه به حس تعلق ساکنان واحدهای سیاسی.
۶. تمرکززدایی. (محرابی و میر حسین زاده، ۱۳۸۹: ۷۷-۹۲)
۷. تغییر دید امنیتی و همراه با تهدید نسبت به قومیت‌ها.
۸. ساختار سلسله مراتبی کوتاه.
۹. توجه به تعریف فضا و مکان در ایجاد واحدهای سیاسی.
۱۰. تأکید بر تعریف علمی شهر و روستا در قانون تقسیمات کشوری برای جلوگیری از شکل‌گیری فضاهای معلق بین این دو واحد و چالش‌های ناشی از آن برای کشور.

۴. نقش تقسیمات کشوری در عدالت جغرافیایی

تقسیمات کشوری، یک حوزه موضوعی بسیار استراتژیک و راهبردی با ابعاد متنوع و پراهمیت است که در برنامه ریزی و اجرای سیاست‌های آن، لازم است به وجوه و سویه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی نگریسته شود. هرچند تقسیمات کشوری به منظور تمرکززدایی، ضرورتی انکارناپذیر برای بیش‌تر کشورها است، اما هدف گذاری منطقی برای تقسیمات کشوری مهم‌تر از هر مساله دیگر است، زیرا هر نوع تقسیم سیاسی سرزمین باید با هدف پایدار، غیرقابل دگرگون و دائمی دولت کشور که بقای ملی است، سازگاری داشته باشد. بقای ملی خود در گرو امنیت ملی است که به واسطه دسترسی مناسب ساکنان به خدمات و امکانات امکان‌پذیر می‌شود. از این رو نظام تقسیمات کشوری باید به‌گونه‌ای کارآمد عمل نماید که کم‌ترین تنش و بیش‌ترین هماهنگی و همکاری متقابل را در درون مناطق و بین مناطق هم‌جوار به وجود آورد.

به دلیل اهمیت کارکرد تقسیمات کشوری در توسعه، هر کشوری با تأکید بر توسعه پایدار، سعی بر انتخاب ساختار تقسیماتی دارند که تأثیرگذاری بهینه در جهت دستیابی به مضمون فوق در محیط جغرافیایی را در پی داشته باشد بر همین اساس حکومت‌ها برای اداره قلمرو سرزمین خود ناگزیرند که کشور را به واحدهای اداری کوچک‌تر تقسیم کنند، تا بتوانند در زمینه اعمال حاکمیت، ارائه خدمات و ایجاد سرمایه اجتماعی مؤثر، به ایفای نقش بپردازند. ناگفته نماند که بین تمرکز حکومت، نظام تقسیمات کشوری و هم‌چنین افزایش تمرکز سیاسی- اداری در ایران، رابطه متقابلی وجود دارد که می‌توان بر اساس نمودار زیر آن را ترسیم نمود:

نمودار ۱. روابط بین تمرکز حکومت، نظام تقسیمات کشوری و افزایش تمرکز سیاسی- اداری در ایران

تقسیمات کشوری از مفاهیم اساسی در آرایش سیاسی فضا است که تلاش می‌کند به مدیران سیاسی کشور این امکان را بدهد تا به شکل صحیح و مطلوب مناطق جغرافیایی کشور را مدیریت کنند؛ ابزاری که هرچقدر عالمانه و منطقی‌تر تنظیم شود، دستاوردهای بهتری به بار خواهد آورد. تقسیمات کشوری که از سوی مدیران اجرایی کشور و در سه سطح ملی، استانی و محلی اجرایی می‌شود، می‌تواند فرصت‌های کافی و مناسبی را برای توسعه عادلانه فضایی در اختیار مناطق مختلف جغرافیایی کشور قرار بدهد و زمینه بهبود مدیریت سیاسی را در کشور فراهم کند. (شکور، زندگی آبادی و کریمی قطب آبادی، ۱۳۹۳: ۱-۱۲) در مجموع تقسیمات کشوری ناظر بر سلسله مراتبی از تقسیم کشورها به واحدهای کوچکتر است که با هدف مدیریت مطلوب اجتماعی، اقتصادی و سیاسی اجرایی می‌شود و در دستور کار خود تأمین امنیت برای زندگی شهروندان را مد نظر دارد؛ مسئله مهمی که در جریان اجرایی شدنش باید مولفه‌های فراوانی از جمله فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و... مورد توجه قرار گیرد. (احمدی پور، میرشکاران و محمدی، ۱۳۸۸: ۲۰-۴۱).

۵. ساختار فضایی جمعیت، فعالیت و توسعه استان قم

توزیع متعادل جمعیت، امکانات و خدمات یکی از اهداف برنامه‌های آمایش سرزمین است. حتی در بسیاری از موارد تغییرات تقسیمات کشوری با هدف بازآرایی توزیع جمعیت و فعالیت‌ها صورت می‌پذیرد. با این مقدمات لازم به ذکر است که استان قم به لحاظ نظام اسکان یکجانشینی (شهرنشینی و روستانشینی) و زندگی متحرک (عشایری) در کشور دارای شرایط خاصی است به گونه‌ای که جمعیت این استان در حال حاضر غالباً یکجانشین هستند. هم‌چنین از لحاظ درصد شهرنشینی، استان قم با حدود ۹۵ درصد جمعیت شهرنشین، رتبه اول را در کشور داراست. این مسئله در حالی برای استان قم رقم خورده است که تعداد نقاط شهری استان قم در سطح کشور کم‌ترین تعداد نقاط شهری است. در واقع استان قم دارای ۶ نقطه شهری به نام‌های قم، کهک، جعفریه، دستجرد و قنوت و سلفچگان می‌باشد که به جز شهر قم، که سابقه شهرنشینی آن به دوران

ایران باستان (دوران قباد ساسانی) (قمی، ۲۱: ۱۳۶۱-۳۴) برمی‌گردد، بقیه نقاط شهری استان دارای پیشینه روستایی بوده و طی دهه گذشته از تبدیل نقاط روستایی به شهر شکل گرفته‌اند. بر همین اساس بارگذاری عمده جمعیت شهری استان در شهر قم بوده است و شهر قم به‌تنهایی ۹۲ درصد سهم جمعیتی استان را به خود اختصاص داده است و فاصله جمعیتی آن با دیگر نقاط جمعیتی استان بسیار فاحش است (کاضمی محمدی و شکویی، ۱۳۸۱: ۲۷-۴۱).

جدول ۱. جایگاه جمعیتی استان قم در کشور طی دوره ۸۵-۶۵

محدوده	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
جمعیت کشور	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۷۲۸۴۶	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰
جمعیت استان قم	۶۱۶۹۶۳	۸۵۳۰۴۴	۱۰۴۶۷۳۷	۱۱۵۱۶۷۲	۱۲۹۲۲۸۱
سهم جمعیت قم از کشور (درصد)	۱/۳	۱/۴	۱/۵	۱/۵	۱/۶
رتبه جمعیتی استان در کشور	۲۴	۲۲	۲۱	۲۱	۲۰

جدول ۲. مقایسه نرخ رشد جمعیتی استان و کشور

دوره	۶۵-۷۵	۷۵-۸۵	۸۵-۹۰	۹۰-۹۵	۹۵-۶۵
محدوده					
کشور ایران	۱/۹۶	۱/۶۱	۱/۲۹	۱/۲۴	۲/۴۳
استان قم	۳/۲	۲	۱/۹۲	۲/۳۳	۳/۷۷

نتایج بررسی جدول‌های بالا نشان می‌دهد که استان قم نسبت به متوسط نرخ رشد سالانه کشور همواره دارای نرخ رشد بالایی بوده است و در واقع یکی از استان‌های با رشد جمعیتی بالا در کشور محسوب می‌گردد. البته لازم به ذکر است با کاهش نرخ رشد جمعیت کشور در دهه اخیر نسبت به دوره‌های گذشته استان قم نیز از همین روند پیروی کرده است. روند نرخ رشد جمعیت کشور در یک دوره‌ی طولانی از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵ به ۲/۴۳ درصد رسیده است، این در حالی است که این نرخ رشد در همین دوره برای استان قم در حدود ۳/۷۷ درصد است که نشان‌دهنده‌ی رشد بالای جمعیتی استان قم نسبت به کل کشور می‌باشد.

قم، به عنوان یکی از استان‌های ایران دارای ساختار فضایی خاص خویش است. این استان دارای نامناسب‌ترین نظام توزیع فضایی جمعیت در بین تمامی استان‌های ایران است بر این اساس تحلیل ساختار فضایی این استان و بازآرایی آن بسیار ضروری است. در این پژوهش سعی خواهد شد ضمن تحلیل ساختار فضایی استان، ضرورت‌های بازآرایی آن و سناریوهای مطرح شده مورد ارزیابی قرار گیرد.

با توجه به چنین امری، تقسیمات کشوری یکی از مهم‌ترین مسائلی است که برای انجام هر گونه برنامه‌ریزی در سطح کشور و یا نواحی به منظور اداره بهتر و بهره‌داری بیش‌تر از امکانات موجود و استعدادهای آن منطقه صورت می‌گیرد. هم‌چنین از ابعاد مهم برنامه‌ریزی جامع توسعه ملی، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین است که با توجه به نابرابری‌های فضایی در سطح سرزمین مطرح می‌شود و به دنبال توزیع بهینه جمعیت و فعالیت از طریق سازمان‌دهی بهینه سرزمین هست. با توجه به ناهمگونی مختلف در جنبه‌های گوناگون پهنه سرزمینی یک کشور، امروزه در کشورهای مختلف اجرای برنامه‌های آمایشی با توجه به سیستم اداری - سیاسی از مهمترین سیاست‌های ایجاد تعادل فضایی در سرزمین است. در کشور ایران به دلیل شرایط طبیعی نامتوازن و عدم توزیع یکنواخت منابع حیاتی و از سوی دیگر وجود یک سیستم حکومتی متمرکز سبب عدم توزیع بهینه جمعیت و امکانات در پهنه سرزمینی شده است. لازمه بهبود این شرایط به یک وضع متجانس‌تر، اجرای برنامه‌های آمایشی در پهنه سرزمینی است؛ به عبارت دیگر، تقسیمات کشوری و آمایش سرزمین دو مقوله وابسته به هم هستند؛ بنابراین با شناخت اصول، اهداف و کارکردهای پهنه تقسیمات کشوری، می‌توان برنامه‌های آمایشی را در پهنه واحدهای سرزمینی به شکل مطلوب‌تر تهیه و اجرا نمود.

۶. ساختار موجود تقسیماتی استان قم

باتوجه به جایگاه و اهمیت قم و ضرورت جبران عقب‌ماندگی‌های آن و به دنبال سفر مقام معظم رهبری مدظله‌العالی، تصمیم گرفته شد که این منطقه به صورت ویژه دیده شود لذا در سال ۱۳۷۵ شهرستان قم به استان ارتقا یافت (کاضمی محمدی و شکویی، ۱۳۸۱: ۴۱-۲۷).

در سال ۱۳۷۴ در سفر پرخیر و برکت رهبر معظم انقلاب اسلامی مدظله‌العالی به شهر قم با نظر و عنایت ایشان و با توجه به اهمیت شهر قم و ضرورت ارتقاء اختیارات مسئولان محلی برای برآورده کردن نیازهای این کلان شهر ملی که جایگاه مهمی در صحنه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی کشور و جهان دارد پس از دستور ایشان به دولت وقت؛ قم به عنوان یکی از شهرستان‌های استان تهران از این استان منتزع و با همان محدوده جغرافیایی شهرستان در سال ۱۳۷۵ تبدیل به استان شد. علیرغم اینکه این فرمان تاریخی و تصمیم دولت محترم تحولی شگرف ظرف سال‌های گذشته

در این کلان شهر مذهبی بوجود آورده است اما حفظ وضعیت تک شهرستانی تا سال ۱۴۰۰ و تعریف دو شهرستان کهک و جعفر آباد نتوانسته است عقب‌ماندگی‌های این استان را جبران کند.

استان قم به‌عنوان یکی از استان‌های نوظهور ایران، بالاترین میزان نخست شهری را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده است. استان قم که با وسعت ۱۱۵۲۶ کیلومتر مربع در مرکز کشور قرار گرفته، ۰٫۷ درصد کل مساحت کشور را در خود جای داده است. این استان، از نظر تقسیمات کشوری، شامل سه شهرستان است. از جمعیت ۱۲۹۲۲۸۳ نفری استان بیش از ۱،۱۰۲،۹۲۴ نفر در بخش مرکزی و بیش از یک میلیون نفر در شهر قم ساکن هستند. این بدان معناست که در حال حاضر ۹۵٫۲ درصد از جمعیت استان، شهرنشین بوده و به عبارت دقیق‌تر در شهر قم زندگی می‌کنند. بدین ترتیب در حال حاضر، تراکم جمعیت استان قم، ۱۱۲ نفر در هر کیلومتر مربع است. قم در حالی دارای بالاترین نسبت جمعیت شهرنشین است که دارای کمترین تعداد نقاط شهری در بین استان‌های کشور است (میره‌ای، ۱۳۹۸: ۱۶۸-۱۶۱).

نظام تقسیمات کشوری بستر شکل‌یابی نظام مدیریت سرزمینی و تشکیلات اداری، تقسیم سرزمین به واحدهای کوچک‌تر اداری و اختیارات نسبی نظام‌های اداری است. هم‌چنین نظام تقسیمات کشوری تشکیل‌دهنده واحدهای حکومت محلی در محدوده‌های سیاسی واحدهای برنامه‌ریزی هستند و توسعه ملی بر مبنای واحدهای فضایی تقسیمات کشوری استوار است. از اینرو بین نظام تقسیمات کشوری و توسعه ملی رابطه تنگاتنگی وجود دارد (احمدی پور، رهنما و رومینا، ۱۳۹۰: ۳۹-۱۷). بنابراین اولین گام در جهت دستیابی به آمایش سرزمینی دستیابی به الگویی است که این سرزمین در قالب آن تقسیم‌بندی شده است، با بررسی تقسیمات در سطح استان‌ها می‌توان به درک و شناخت بهتری از آمایش سرزمین دست یافت

ساختارهای سیاسی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی حاکم بر سرزمین، به صورت بدیهی بخش اعظمی از منطق برنامه‌ریزی‌های توسعه را تحت تأثیر منطق خود قرار می‌دهند، که همین امر نیز باعث می‌شود منطقه‌بندی در راستای اهداف و مطلوبیت‌های مورد نظر این ساختارها موجودیت خود را حاصل کند. (کلانتری، ۱۳۹۲) در این بخش از پژوهش با توجه به آنچه که بیان شد، از دیدگاه‌ها و رویکردها و نظریه‌هایی بهره گرفته‌ایم که، منطقه را به عنوان یک واحد برنامه‌ریزی مد نظر قرار می‌دهد و بر اساس همین منطق، آنچه توسعه منطقه را در سطح نظری ممکن جلوه می‌دهد به مثابه ادبیاتی که منطقه را تعریف می‌کند به کار برده‌ایم تا از این طریق پس از مشخص کردن منطقه، منطقی‌ترین شکل آن را در ادبیات منطقه‌بندی سرزمین، حاصل کنیم.

در همین راستا آنچه که به صورت مشخص در ارتباطی معنادار منطقه را مسئله‌مند می‌کند، توجه و تأکید بر امر فضا به‌عنوان واقعی‌ترین مفهومی که برنامه برای آن تدراک دیده می‌شود و هم‌چنین محل تجلی و بازنمایی اثرات برنامه می‌باشد (برک پور و مسعودی، ۱۳۹۸: ۹۸-۴۳). به همین منظور آنچه در اینجا به عنوان عناصر تشکیل‌دهنده فضا در ارتباط با برنامه و برنامه‌ریزی واجد هویتی

عملکردی و کارکردی می‌باشند، عبارتند از: اقتصاد، فرهنگ و سیاست. حال منطقه‌بندی به‌عنوان یک ابزار به‌صورت هنجارمند و اجتناب‌ناپذیر باید به منطقی‌تن در دهد که عناصر نامبرده فضا در آن دارای نوعی از انعطاف باشند، تا بتواند توسعه‌ی سرزمین را توجیه و منطقی جلوه دهد و در عمل نقش خود را در فرآیند توسعه به بهترین وجه ممکن ایفا نماید. بدین ترتیب اقتصاد فضا، فرهنگ فضا و سیاست فضا هر کدام به اندازه‌ای، در منطقه‌بندی یک کشور به و بلاخص به منظور توسعه آن واجد نقشی کلیدی بوده و غفلت برنامه از آن توسعه را با تأخیر مواجه می‌کند.

قم در مرکز ثقل جمعیتی کشور قرار گرفته و به‌دلیل مکان‌گزینی در کنار شاهراه‌های ارتباطی کشور و قرارگیری تهران - مرکز سیاسی، اداری کنونی ایران - در فاصله‌ی ۱۲۰ کیلومتری شمال آن، اصفهان - پایتخت قدیمی ایران - در فاصله‌ی ۲۷۰ کیلومتری جنوب آن؛ و کاشان و اراک - از قطب‌های فرهنگی و صنعتی ایران - با فاصله‌ی شعاع ۱۰۰ کیلومتری جنوب و جنوب غربی آن، همواره در طول تاریخ موقعیت ارتباطی ممتازی داشته است. هم‌چنین وجود دشت کویر و دریاچه نمک در شرق و جنوب شرقی قم چشم‌انداز جغرافیایی ویژه‌ای به آن بخشیده است. در واقع قم علاوه بر این که یکی از مراکز مهم مذهبی به‌شمار می‌رود، از دیرباز و در طول تاریخ دارای نقش گذرگاهی در حاشیه کویر بوده و بین شهرهای مهم شمال و جنوب ایران ارتباط برقرار کرده است. به همین دلیل با مراکز مهم جمعیتی مرتبط بوده و به‌تدریج به‌صورت یکی از مراکز اصلی ارتباطی در حاشیه دشت کویر درآمده است. مختصات جغرافیایی شهر قم در حرم مطهر که تقریباً در مرکز جغرافیایی شهر قرار گرفته دقیقاً برابر با $50^{\circ} 35' 15''$ طول شرقی و $34^{\circ} 38' 30''$ عرض شمالی است. دریاچه نمک و حوض سلطان در نقاط شمالی و شرقی استان با حداقل ارتفاع از سطح دریا به عنوان پست‌ترین منطقه استان، آب‌های سطحی را به سمت خود می‌کشاند. نیمه شرقی استان کاملاً کویری و خشک و در برگیرنده خاکی بسیار سنگین و شور و عمدتاً بایر است که در انتها به دریاچه نمک می‌رسد. در حالی که نیمه غربی تا حدودی کوهستانی است. مساحت حوض سلطان $69/87$ و سهم استان قم از بخش آبدار دریاچه نمک $73/59$ کیلومترمربع است. مساحت خشکی استان قم معادل $11149/3$ کیلومترمربع است. بخش عمده ای از استان قم در منطقه ای هموار و صاف با شیبی حدوداً کم‌تر از ۱ درصد قرار گرفته است و در ارتفاعی بین ۸۰۰ متر در حاشیه کویر تا ۳۳۰۰ متر در مناطق کوهستانی از سطح دریا قرار دارد. حدود ۲۵ درصد از وسعت استان قم را مناطق کوهستانی و کوهپایه‌ای تشکیل داده‌است و بقیه به‌صورت دشت است (میره‌ای، ۱۳۹۸: ۱۶۸-۱۶۱).

باتوجه به جایگاه و اهمیت استان قم، تصمیم گرفته شد که این منطقه به صورت ویژه دیده شود لذا در سال ۱۳۷۵ شهرستان قم تبدیل به استان قم شد. بررسی‌های مختلف نشانگر آن است که این اقدام اگرچه منجر به توسعه استان قم شده است لیکن، این توسعه ناقص است و در حال حاضر فضای به شدت نابرابری در این استان شکل گرفته که به لحاظ سیاسی - امنیتی، اجتماعی جمعیتی،

زیست محیطی و خدماتی به شدت شکننده و نامناسب است. آن چه مسلم است تقسیمات سیاسی-اداری استان قم در وضعیت موجود مناسب نیست و نیاز به بازنگری دارد.

بررسی‌های مختلف نشانگر آنست که اگرچه استان شدن قم منجر به توسعه استان شده است لیکن، این توسعه می بایست با نگاهی جامع دیده شود چرا که در حال حاضر فضای به شدت نابرابری در این استان شکل گرفته که به لحاظ سیاسی-امنیتی، اجتماعی جمعیتی، زیست محیطی و خدماتی به شدت شکننده و نامناسب است. این استان دارای نامناسبترین نظام توزیع فضایی جمعیت در بین تمامی استان‌های ایران است بر این اساس تحلیل ساختار فضایی این استان و بازآرایی آن بسیار ضروری است. در استان قم به‌عنوان یکی از استان‌های نوظهور ایران، بالاترین میزان نخست شهری را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده است. استان قم که با وسعت ۱۱۵۲۶ کیلومتر مربع در مرکز کشور قرار گرفته، ۰٫۷ درصد کل مساحت کشور را در خود جای داده است. در حال حاضر ۹۵٫۲ درصد از جمعیت استان، شهرنشین بوده و به عبارت دقیق‌تر در شهر قم زندگی می‌کنند. بدین ترتیب در حال حاضر، تراکم جمعیت استان قم، ۱۱۲ نفر در هر کیلومتر مربع است. قم در حالی دارای بالاترین نسبت جمعیت شهرنشین است که دارای کمترین تعداد نقاط شهری در بین استان‌های کشور است (میره‌ای، ۱۳۹۸: ۱۶۸-۱۶۱).

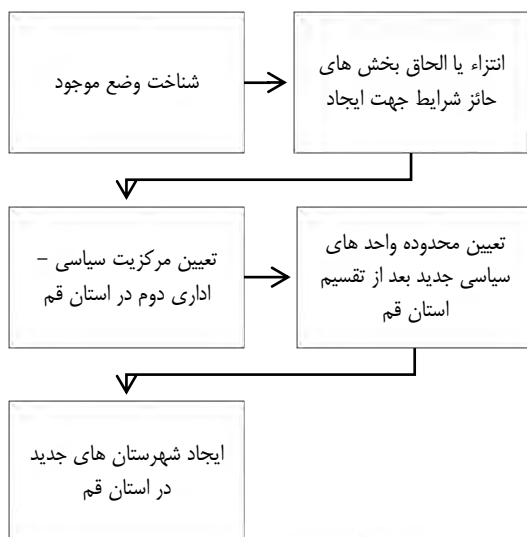
از منظر تخصیص اعتبارات استان قم به واسطه ساختار تقسیماتی موجود، در رتبه‌های آخر کشوری قرار داشته است در حالی که از نظر تعداد جمعیت مقام ۲۲ کشوری و به واسطه کمبود بودجه، وضعیت توسعه استان نیز در میان ۳۱ استان کشور مقام ۲۶ را حائز می‌باشد. از منظر امنیتی و پدافند غیرعامل، تمرکز زیرساخت‌های اداری، سیاسی و اقتصادی، ریسک بروز تهدیدهای امنیتی را افزایش داده است. این تهدید در طرح امنیت کوبر شورای امنیت کشور نیز مورد توجه قرار گرفته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۷. بازآرایی ساختار تقسیماتی استان قم

آن چه بیان شد، گویای ضرورت بازآرایی نظام سکونتگاهی استان قم بر اساس اصول آمایش سرزمین، در جهت ایجاد تعادل کالبدی در پهنه سرزمینی استان قم است. بنابراین به دلیل نقش موثر تقسیمات اداری سیاسی در سازمان‌دهی بهینه فضا و توسعه همه جانبه مناطق (اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی و کالبدی)، زدودن نابرابری‌های منطقه‌ای، عدالت جغرافیایی، تمرکز زدائی و حکمرانی متعالی و با توجه به ظرفیت‌های موجود و البته وجود دو شهرستان جدید جعفریه و کهک، تعریف سه شهرستان جدید دیگر در ساختار تقسیماتی استان ضروری به نظر می‌رسد که در ادامه به تشریح سناریوهای پیشنهادی می‌پردازیم. که در ابتدا قبل از تقسیم نمودار مدل پیشنهادی جهت تقسیم استان قم به شرح زیر می‌آید:

نمودار ۲. مدل پیشنهادی جهت تقسیم استان قم

البته معیارهای مورد استفاده به منظور ارزیابی و رتبه بندی سناریوهای تغییر ساختار استان قم را می توان بر اساس جدول زیر در نظر داشت:

جدول ۳. معیارهای مورد استفاده به منظور ارزیابی و رتبه بندی سناریوهای تغییر ساختار استان قم

معیارها	توضیح
ملاحظات اجرایی	امکان اجرا به لحاظ فنی و قانونی (جمعیت و وسعت متناسب) - سرعت و سهولت اجرا - توان نظام اجرایی
ملاحظات اقتصادی	هزینه اجرای کمتر - ایجاد توازن اقتصادی - محرک شاخصهای رشد اقتصادی
ملاحظات اجتماعی - فرهنگی	توجه به طیف بندی های قومی فرهنگی - علائق مردم -
ملاحظات سیاسی - اداری	حساسیت سیاسی کمتر - خواست نهادهای حاکمیتی - شرایط امنیتی - عدالت سرزمینی - تسهیل اداره و مدیریت بهتر سرزمین
ملاحظات زیست محیطی	حفاظت از عرصه های طبیعی - تطبیق با شرایط اقلیمی و سرزمینی (همگنی طبیعی)

لذا از بین معیارها، مهم ترین معیار، ملاحظات اجرایی است و گزینه برتر، گزینه چند شهرستانی شدن ساختار موجود استان قم می باشد (با توجه به وجود سه شهرستان فعلی و اضافه شدن شهرستان های جدید).

۷-۱. تشکیل شهرستان جدید متشکل از دو بخش خلجستان و سلفچگان

دو بخش سلفچگان و خلجستان، با توجه به پتانسیل‌های بالای گردشگری و اقتصادی این دو بخش و همچنین موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن سلفچگان که در مسیر مواصلاتی ۱۷ استان کشور، ظرفیت خوبی برای تبدیل شدن به شهرستان جدید را دارند. که در ادامه به بخشی از ظرفیت‌ها اشاره می‌شود.

۷-۱-۱. خلجستان

خلجستان به مرکزیت شهر دستجرد یکی از بخش‌های شهرستان قم می‌باشد که از شمال غرب با تفرش، از غرب با آشتیان و از شمال با ساوه هم‌مرز بوده و تا مرکز استان یزد حدود ۷۵ کیلومتر فاصله دارد. بخش خلجستان با وسعت ۱۱۰۰ کیلومتر مربع، جمعیت بالغ بر ۳۰ هزار نفر را دارا می‌باشد که بخشی از این جمعیت به افراد فصلی اختصاص یافته است. از این تعداد بین ۸ تا ۱۰ هزار نفر در شهر دستجرد ساکن هستند (مختاری و معین آبادی، ۱۳۹۵: ۶۴-۴۵).

خلجستان علاوه بر جاذبه‌های طبیعی قم، از نظر تاریخی نیز حائز اهمیت می‌باشد. جاهای تاریخی قم بسیاری همچون چهار طاقی، تپه تاریخی و سفونجرد از آثار دوره ساسانیان و پل تاریخی طینوج از دوره صفویه و بناهایی دیگر هم‌چون کاروانسرای شاه عباسی طینوج و... در این بخش وجود دارد. منطقه بیلاقی خلجستان قم از جمله جاهای تفریحی قم محسوب می‌شود ولی در کنار طبیعت خوش آب و هوای این منطقه می‌توان از اماکن مذهبی قم و از فیض زیارت امامزاده‌های این بخش چون: امامزاده شاهزاده زکریا عیسی آباد، بهره برد. رودهای فصلی بسیاری هم‌چون رود دستجرد و مروارید در روستای دستجرد وجود دارد که با گذر از میان باغهای سرسبز این منطقه زیبایی بسیاری خلق کرده است. درخت ۱۵۰۰ ساله در روستای آمره نیز دیدن دارد (مختاری و معین آبادی، ۱۳۹۵: ۶۴-۴۵).

۷-۱-۱-۱. شرایط خاص

۱- قرار گرفتن در مسیرهای توسعه با توجه به داشتن آب‌وهوای خوب و برخوردار از پتانسیل‌های گردشگری

۲- قابلیت‌های تبدیل بخش خلجستان به یکی از شهرهای گردشگری کشور با توجه به کوهستانی بودن و داشتن جاذبه‌های گردشگری خوب در منطقه (دهپور، اشرافی و بافرانی، ۱۴۰۱: ۱۴۴-۱۱۷).

۳- ایجاد بستر سرمایه‌گذاری داخلی در زمینه بوم‌گردی و گردشگری در روستاهای بخش.

۴- قابلیت تبدیل بخش خلیجستان در حوزه و منطقه دهستان قاهان به قطب باغداری و صادرات محصولات کشاورزی و باغداری با ایجاد کارگاه‌های فرآوری و بسته‌بندی محصولات غذایی و داروهای گیاهی.

۵- وجود شهرک گلخانه کوثر و رزمند که به تولید و صادرات محصولات صیفی به استان و استان‌های همجوار مبادرت می‌ورزد (همان: ۱۴۴-۱۱۷).

۶- وجود بسترهای لازم جهت تبدیل روستاهای گیو منصورآباد و شماره طینوج ورزنه و سناوند جهت تولید انگور و محصولات کشاورزی در حوزه صیفی‌جات.

۷- پیش‌بینی آینده‌ای روشن برای شهر دستجرد جهت تبدیل به شهرستان با توجه به قطب و ظرفیت‌های توریستی (همان: ۱۴۴-۱۱۷).

۸- وجود مراکز حساسی همچون ایستگاه‌های فشارشکن گاز اردوگاه‌های تفریحی ادارات مخازن ذخیره آب شرب.

۹- وجود حوزه علمیه سجادیه برادران در شهر دستجرد که عامل مهمی در ارتقاء فرهنگ عمومی بخش دارد

۱۰- وجود ادارات در بخش همچون تبلیغات اسلامی و کتاب‌خانه و شهرداری، مراکز بهداشت، جهاد کشاورزی، بانک‌ها، آب‌فرا، برق، گاز و غیره در سهولت دسترسی اهالی بخش به خدمات دولتی و اداری مؤثر و مفید است.

۱۱- احداث جاده دوبنده سه راه باغیک به دستجرد به طور بیست کیلومتر و یا رفع نقاط حادثه‌خیز و اصلاح آن‌ها که می‌توان در این جاده با ایجاد مجتمع خدماتی و تفریحی نه تنها زمینه سرمایه‌گذاری و اشتغال بیکاران را فراهم نمود بلکه در رشد و توسعه بخش و دسترسی آسان مسافران به خدمات و امکانات رفاهی را فراهم ساخت. همچنین ایجاد پل غیرهمسطح در سه‌راهی باغیک دستجرد که بعضاً با توجه به این که مسیر تردد کامیون می‌باشد منجر به ایجاد تصادفات جاده‌ای می‌گردد (همان: ۱۴۴-۱۱۷).

۱۲- با توجه به وسعت منطقه و راه‌های مواصلاتی بخش به استان‌های هم‌جوار و قرار گرفتن در مسیر تردد مسافران استان‌های شرق و غرب و جنوب کشور با احداث و ایجاد پیست‌های ماشین‌سواری و موتورسواری و اسب‌دوانی در منطقه از بخش نسبت به جذب گردشگران و ایجاد اشتغال در منطقه اقدام نمود.

۱۳- پیگیری جذب سرمایه‌گذاران و ایجاد کارگاه‌های تولیدی در روستاهای بخش همچون جوراب‌بافی، محصولات فرهنگی تسبیح‌سازی، صنایع دستی همچون حکاکی روی چوب، سنگ‌تراشی، نگین و انگشترسازی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی (توت خشک و چای به)

عرقیات گیاهی، صنایع پوشاک، جاجیم، گلیم و گبه‌بافی، کارگاه‌های تولید قارچ، بلدرچین، شتر مرغ، پرندگان زینتی و غیره با توجه به موقعیت جغرافیایی و گردشگری بخش.

۱۴- وجود مجتمع گردشگری، تفریحی دهکده سلامت صبا که در سال ۱۳۸۱ بدست مبارک آقای دکتر لاریجانی ریاست محترم مجلس شورای اسلامی وقت و نماینده مردم شریف قم در مجلس با سرمایه گذاری بالغ بر ۳۳۵/۰۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال افتتاح شده و سهم بزرگی در ایجاد اشتغال و جذب توریست و گردشگر در منطقه ایفا می‌نماید.

۱۵- طرح های اشتغال زائی اوقاف و امور خیریه در روستاهای بخش در کنار امامزاده‌های واجب التعظیم همچون احداث گلخانه در سناوند، تولید گل محمدی گیاهان داروئی و مهمانسرا در فوجرد، اقامتی در بناپر، کاروانسرا در طینوج بوم گردی در کهندان و توسعه آنها در بیشتر روستاهای بخش با عنایت به کوهستانی و گردشگری و جذابیت منطقه (همان: ۱۴۴-۱۱۷).

۱۶- منطقه نمونه گردشگری دشت بهشت در اراضی نایه که سهم بسزائی در جذب گردشگران و ایجاد اشتغال در منطقه و بخش دارد که می‌توان با حمایت از آن و رفع موانع موجود و ایجاد زیر ساخت های لازم از جمله گاز در این زمینه گامهای موثری برداشت.

۱۷- ایجاد بسترهای مناسب جهت دایر نمودن بازارچه‌های دائمی عرضه محصولات کشاورزی، لبنی، صیفی جات، عرقیات گیاهی، صنایع دستی و پوشاک، محصولات فرهنگی، صنایع دستی (کیف دوزی، انگشتر و نگین، حکاکی روی چوب و سنگ‌های تزئینی، گلیم و جاجیم و گبه) در جهت رشد و توسعه صنعت توریسم و جذب گردشگران و ایجاد اشتغال و مهاجرت معکوس جوانان از شهرها به بخش و در نتیجه افزایش جمعیت و جذب امکانات و توسعه شهر.

۱۸- وجود ناحیه صنعتی دستجرد با مساحت ۹۵۵ هکتار و توسعه آتی آن ۵۰۰ هکتار و تقویت آن با ایجاد زیر ساخت‌های لازم و توسعه آن جهت جذب سرمایه گذاران برای ایجاد و تاسیس کارخانه و کارگاه و ایجاد اشتغال برای جوانان بیکار بخش (همان: ۱۴۴-۱۱۷).

۷-۱-۲. سلفچگان

شهر سلفچگان در استان قم و در محدوده‌ی غرب ایران واقع شده است. این شهر مرکز بخش سلفچگان محسوب می‌شود و در ۳۵ کیلومتری غرب قم قرار دارد. این شهر در مسیر اصلی جاده قم - اراک واقع شده است. این شهر با شهرهای قم، شهرک صنعتی لنگرود، تفرش، شهرک صنعتی شکوهیه، دامشهر، جعفریه، آوه، دستجرد و آشتیان مجاورت دارد. (میره ای، ۱۳۹۸: ۲۷۶-۲۷۷)

سلفچگان در سال ۱۳۸۷ در سفر رئیس جمهور وقت، محمود احمدی‌نژاد به قم و همچنین پیگیری‌های ناظمی اردکانی استاندار وقت قم و نمایندگان مجلس به شهر تبدیل و بعنوان شهر

سلفچگان شناخته شد. (روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، سال شصت و چهارم، شماره ۱۸۴۱۹، یکشنبه ۵ خردادماه ۱۳۸۷، صفحه ۰۲) این شهر با داشتن ۳۰۰۰ نفر جمعیت، مرکز بخش سلفچگان می‌باشد.

این شهر دارای اهمیت ارتباطی بسیار زیادی است. به طوریکه راه آهن سراسری شمال-جنوب و راه آهن تهران-شرق کشور از این شهر می‌گذرند. همچنین آزادراه‌های تهران-ساوه-اصفهان و تهران-اراک همگی از درون این شهر عبور می‌کنند. (میره ای، ۱۳۹۸: ۲۷۶-۲۷۷)

سلفچگان در مناطق بیابانی مرکز ایران قرار دارد. همانند قم، این شهر نیز فاقد منابع آب شیرین کافی است. همچنین در بخش‌های مختلف خاک این شهر، منابع فراوان نمک وجود دارد. وجود چنین میزانی از نمک، باعث می‌شود تا پوشش گیاهی این منطقه بسیار کم‌تنوع و منحصر به فرد باشد. در حقیقت گیاهان بسیار کمی هستند که می‌توانند چنین شرایط سختی را تحمل کنند. وجود پوشش گیاهی بسیار محدود نیز باعث شده تا حیوانات کمی در این منطقه زندگی کنند. در اطراف سلفچگان فقط حیواناتی همانند انواع مار، عقرب، شغال، روباه شنی و پرندگان شکاری از قبیل شاهین و... حضور دارند. (میره ای، ۱۳۹۸: ۲۷۶-۲۷۷)

۷-۱-۲-۱- شرایط خاص

- وجود ویژگی‌های مهم و بزرگ در منطقه این بخش را در استان از بخش‌های دیگر متمایز کرده است. وجود منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان، شهرک صنعتی، کارخانجات و صنایع بزرگ، عبور خطوط لوله اصلی انتقال نفت و گاز به تهران، خط لوله آب آشامیدنی از سرشاخه‌های دز به شهر قم، عبور خط فیبر نوری به سمت تهران و قم، عبور خط راه آهن سراسری و سریع‌السیر تهران - اصفهان و در نهایت ساخت فرودگاه بین‌المللی در منطقه از جمله‌ی بزرگترین نقاط بارز بخش سلفچگان می‌باشد که این بخش را به عنوان قلب اقتصاد استان قم و از جایگاه ویژه‌ای در کشور برخوردار کرده است.
- در بخش سلفچگان فعالیت‌های دامی از رونق بسیار خوبی برخوردار می‌باشد و با توجه به مرتع موجود در اطراف شهر امکان مناسبی برای پرورش دام وجود دارد. بخش کشاورزی در اقتصاد شهر سلفچگان در درجات بعدی قرار دارد اما شغل اکثریت مردم بخش کشاورزی و دامداری می‌باشد. انار با سطح زیر کشت ۱۸۰۰ هکتار و تولید ۷۰ درصد انار استان مهم‌ترین محصول باغی بخش می‌باشد. همچنین ۴۰ درصد تخم مرغ استان در این بخش تولید می‌شود (میره ای، ۱۳۹۸: ۲۷۶-۲۷۷)
- شهرک صنعتی سلفچگان، با انواع صنایع فلزی و غیر فلزی، برق و الکترونیک و ... در این منطقه قرار دارد. این منطقه که حدود ۲ هزار هکتار وسعت دارد، بیش از ۶۰

کارخانه و بخش‌های اقتصادی فعالیت می‌کند. منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان قم تمامی این واقعیت‌ها را مد نظر قرارداد و تاسیس گردیده تا یک میدان تجاری و صنعتی شایسته و مناسب فراهم سازد که در آن طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های تجاری و تولیدی بتوانند طرح و برنامه‌های خود را اجرایی نموده و فعالیت هایشان را در کمال سهولت و آرامش به اجرا درآورند.

- از معادن این شهرستان می‌توان به معادن سنگ آهک، سنگ گچ و منگنز اشاره کرد.
- آثار مدنیت: وجود کلیه ادارات و سازمان‌ها از جمله بخش‌داری با سابقه حدود ۱۵۰ سال مدنیت و سایر ادارات مورد نیاز بخش و شهر از جمله شهرداری، آموزش و پرورش، منابع طبیعی، ادارات خدمات رسان (آب، برق، گاز و مخابرات) پست، جهاد کشاورزی، ثبت اسناد و املاک، دفتر اسناد رسمی، سپاه پاسداران، نیروی انتظامی، دامپزشکی، بنیاد مسکن، بهزیستی، بانک کشاورزی و ملی، دادگاه عمومی، مرکز جامع سلامت، داروخانه، ساختمان پزشکان، دندانپزشکی، سالن اجتماعات، سالن ورزشی، زمین فوتبال، دفتر الکترونیک قضایی، کتابخانه عمومی، آتش نشانی، کانون فرهنگی مساجد، کانون‌های فرهنگی مدارس، دارالقرآن، اداره تبلیغات اسلامی، بهزیستی، دفتر پیشخوان دولت، تعاونی تولید و توزیع، تاکسی درون شهری و برون شهری و ... که اسناد مکاتبات آنها خصوصاً در ثبت اسناد و املاک و همچنین وقف نامه‌های قدیمی بخش نشان از مدنیت چندصد ساله می‌دهد. (میره ای، ۱۳۹۸: ۲۷۶-۲۷۷)
- سابقه اسکان دائمی اهالی بخش به بیش از ۱۵۰۰ سال می‌رسد.
- سابقه طولانی مدارس و توجه به ارتقاء کیفی آموزش دانش آموزان و سوادآموزان بزرگسال که باعث شده تعداد بیسوادان در سنین بین ۶ تا ۴۹ ساله به کمترین حد ممکن در سطح استان برسد.
- میراث فرهنگی: بخش داری بقاع متبرکه و امامزاده‌های بسیاری می‌باشد (حدود ۲۰ امامزاده) که هر کدام قدمت بخش را گواهی می‌دهند.

۲-۷. ارتقای پردیسان به شهرستان

پردیسان نام منطقه هشتم شهرداری قم است که در جنوب غربی این شهر قرار دارد. پردیسان در مرکز ایران جای داشته و در جنوب غربی شهر قم است. پردیسان حدود ۱۱ کیلومتر تا مرکز شهر قم فاصله دارد، این منطقه در سال ۱۳۷۷ توسط وزارت مسکن و شهرسازی تأسیس شد و در سال ۱۳۹۰ به یکی از مناطق شهرداری قم تبدیل شد. منطقه پردیسان در تاریخ سی‌ام بهمن‌ماه سال ۷۵ به محدوده خدمات شهری شهر قم اضافه شد.

این منطقه در محدوده‌ی طرح ترافیک و زوج و فرد نیست و از اماکن مهم این محله می‌توان به مرکز خرید شهر ما، بوستان محله یک، بوستان شهروند، بوستان نخبگان، بوستان بیست و دو بهمن، بوستان انقلاب اسلامی، بوستان بانوان، پارک دانشگاه باقر العلوم، پارک ژاله و سه شنبه بازار اشاره کرد.

۷-۳- ارتقای قنوات به شهرستان

شهر قنوات به عنوان مرکز بخش قنوات و بعد از شهر قم، دومین شهر پرجمعیت استان است. این شهر در سال ۱۳۷۹ با ادغام روستاهای حاجی آباد لک‌ها، مراد آباد، والیچرد و حسن آباد ایجاد شد و از سابقه تاریخی قابل توجهی برخوردار است و گویش برخی از مردم ساکن در این شهر به زبان لکی می‌باشد. این شهر در مناطق خشک و کویری قم قرار گرفته است و در گذشته از طریق حفر قنات آب مورد نیاز مردم منطقه تامین می‌شد و به دلیل همین پیشینه تاریخی به نام شهر قنوات شناخته می‌شود. از نظر اقتصادی، درآمد بیشتر مردم این منطقه از کشاورزی و دامداری تامین می‌شود، اما در سال‌های اخیر به دلیل نبود آب کافی در منطقه، باغ‌های آن از بین رفته است و تنها بخش محدودی از زمین‌های کشاورزی به غله کاری اختصاص می‌یابد. همچنین بخش زیادی از مردم این منطقه به شغل دامپروری می‌پردازند و این بخش یکی از قطب‌های مهم دامپروری استان قم است، به نحوی که روزانه ۲۰۰ تن شیر در این منطقه تولید می‌شود.

فاصله قنوات با شهر قم هشت و نیم کیلومتر است و قنوات نزدیک‌ترین شهر به شهر قم محسوب می‌شود. در این منطقه قلعه تپه‌های متعدد از جمله قلعه تپه مبارک آباد وجود دارد. با توجه به آثار به دست آمده، قدمت این تپه به دوران ساسانیان می‌رسد. هم چنین بر روی سطح تپه تکه سفال‌هایی مربوط به قرون چهارم و هفتم هجری کشف شده است.

آب انبارهای متعددی از دوران قاجار، در این منطقه بجا مانده است همچنین یکی از بقاع موجود در این منطقه، منسوب به امامزاده طیب و طاهر در مبارک آباد است که از شهرت فراوانی در این ناحیه برخوردار و محل دفن اموات و شهدای اهالی است. منطقه سراج، یک منطقه نفت و گازی است. اولین چاه نفت بعد از مسجد سلیمان (چاه شماره یک) در ۱۲ تیرماه ۱۳۳۱ در عمق ۲۷۰۰ متری به نفت رسید. در سحرگاه روز چهارم شهریور ۱۳۳۵ چاه شماره پنج میدان نفتی البرز، فوران کرد. صدای فوران آن تا کیلومترها دورتر شنیده می‌شد و ارتفاع فوران حدود ۵۲ متر بود. در مدت یکصد روزی که فوران نفت از آن ادامه داشت، روزانه ۱۲۰ هزار بشکه نفت خام از آن تخلیه می‌شد. میدان نفتی البرز قم از نخستین میدان‌های نفتی کشور است که با هدف اکتشاف نفت در مرکز ایران انتخاب شد و در شمال شهر قم به نتیجه رسید. از جاذبه‌های طبیعی این منطقه، کویر است. شاید مهمترین کویر این منطقه کویر غدیر اسب باشد که در مرز استان قم واقع است. غدیر اسب در

۴۲ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان قم و ۴۸ کیلومتری شمال کاشان واقع است. این کویر جزو کویرهای نمک سه‌گانه کویر مسیله است. سه نمکزار شامل حوض سلطان، دریاچه نمک مسیله و غدیر اسب است که این نمکزار از نظر وسعت از دو نمکزار دیگر به مراتب کوچکتر است. ساختار تالاب از نوع تالاب‌های شور و فصلی به همراه پوسته نمکی است. تالاب غدیر دارای مساحت ۳ هزار هکتار بوده که شامل کفه نمکی، حاشیه باتلاقی و پوشش گیاهی حاشیه‌ای در اطراف است که در منطقه سراج‌ه مجاور سایت نفتی سراج‌ه و جنوب دشت مسیله واقع شده است.

۷-۴. الحاق تعدادی از شهرستانهای مجاور به استان قم

طی بررسی‌های به عمل آمده تعداد ۱۰ شهرستان از استان‌های مرکزی، اصفهان، تهران و سمنان به شرح زیر با قم همسایگی دارند که در ادامه مشخصات شهرستان‌های همجوار استان قم را مطابق با جدول زیر می‌آوریم:

جدول ۴. مشخصات شهرستانهای همجوار استان قم

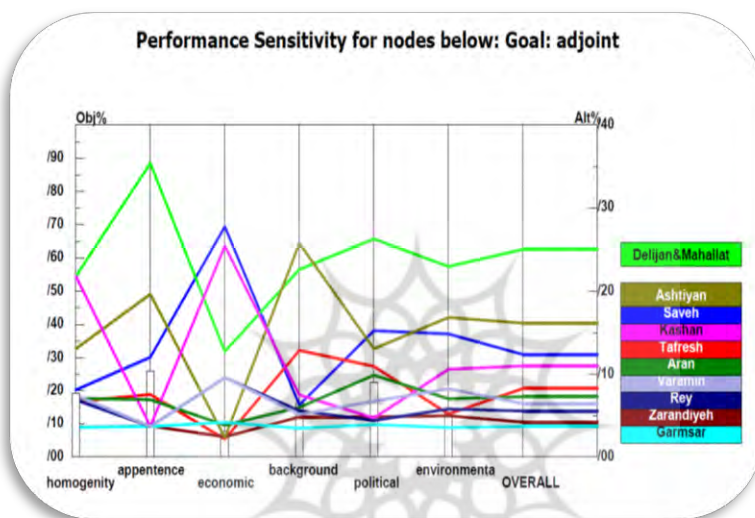
شهرستان	استان	سال تاسیس
آران و بیدگل	اصفهان	۱۳۷۵
دلیجان	مرکزی	۱۳۵۸
محللات ^۱	مرکزی	۱۳۳۵
کاشان	اصفهان	۱۳۱۶
گرمسار	سمنان	۱۳۳۷
ری	تهران	۱۳۵۷
ورامین	تهران	۱۳۵۴
زرندیه	مرکزی	۱۳۸۱
ساوه	مرکزی	۱۳۱۶
آشتیان	مرکزی	۱۳۵۶
تفرش	مرکزی	۱۳۳۶

برای اولویت بندی شهرستان‌های هم‌جوار به منظور الحاق به استان قم، تمام شهرستان‌های مجاور در نظر گرفته شده است و با استفاده از شش معیار زیر نسبت به رتبه‌بندی اقدام شده است:

۱- تجانس و هم‌گونی شرایط اجتماعی و فرهنگی مردم آن شهرستان‌ها با شهرستان قم

^۱. محللات مرز مشترک به استان قم ندارد لیکن به دلیل این‌که این شهرستان از قدیم با شهرستان دلیجان یک شهرستان را تشکیل داده‌اند و در حال حاضر نیز با آن شهرستان یک بلوک هستند (مثلا در انتخابات مجلس دارای یک نماینده مشترک هستند) به‌عنوان مجاور قم و همراه با دلیجان در نظر گرفته شده است.

- ۲- تمایل مردم شهرستان‌های مذکور برای الحاق به استان قم
- ۳- شرایط اقتصادی (توان اقتصادی شهرستانهای مذکور و اثرگذاری بر فرآیند توسعه استان)
- ۴- شرایط محیطی (زیرساخت‌های ارتباطی - تناسب سرزمینی و ...)
- ۵- شرایط سیاسی و حساسیت‌ها و خواست تصمیم‌گیرندگان ملی و منطقه‌ای
- ۶- پیشینه تاریخی ارتباطات شهرستانهای مذکور با استان قم

در طی تحقیقاتی که در سال‌های گذشته توسط معاونت سیاسی - امنیتی استانداری قم بر اساس معیارهای بالا انجام شده است، مشخص گردیده که با استفاده از نظرات گروه کانونی، گزینه‌ها و معیارها حایز امتیاز شدند و همان‌گونه که در شکل بالا مشخص است، مهم‌ترین معیار، تمایل مردم می‌باشد و شهرستان‌های دلیجان و محلات در اولویت یک و شهرستان آشتیان در اولویت دوم قرار گرفته‌اند.

۸. نتیجه‌گیری

حکومت‌ها برای اداره قلمرو سرزمین خود ناگزیرند که کشور را به واحدهای اداری کوچک‌تر تقسیم کنند، تا بتوانند در زمینه اعمال حاکمیت، ارائه خدمات و ایجاد سرمایه اجتماعی مؤثر، به ایفای نقش بپردازند. هرچند تقسیمات کشوری به منظور تمرکززدایی، ضرورتی انکارناپذیر برای بیشتر کشورها است، اما هدف گذاری منطقی برای تقسیمات کشوری مهم‌تر از هر مسئله‌ی دیگر است؛

زیرا هر نوع تقسیم سیاسی سرزمین باید با هدف پایدار، غیرقابل دگرگون و دائمی دولت-کشور که بقای ملی است، سازگاری داشته باشد.

بقای ملی خود در گرو امنیت ملی است که به واسطه دسترسی مناسب ساکنان به خدمات و امکانات امکان پذیر می‌شود. از این رو نظام تقسیمات کشوری باید به گونه‌ای کارآمد عمل نماید که کمترین تنش و بیشترین هماهنگی و همکاری متقابل را در درون مناطق و بین مناطق همجوار به وجود آورد.

علیرغم آنکه کارکرد اصلی تقسیمات کشوری، تمرکززدائی در اداره سرزمینی و سهولت در اعمال اراده ملی است، ولی وجود تهدیدات درونی و بیرونی برای هر جامعه و تأثیرگذاری آن بر مؤلفه‌های امنیت ملی به‌عنوان هدف پایدار و دائمی دولت‌ها، به کارکردهای امنیتی در مقابل سایر کارکردهای تقسیمات کشوری، جایگاه خاصی می‌بخشد.

بنابراین می‌توان بیان داشت که بین واحدهای ناشی از تقسیمات کشوری و توسعه آنها رابطه وجود دارد. بدین معنی که با فاصله گرفتن از واحدهای کانونی به سمت حواشی از شدت توسعه کاسته می‌شود. به عبارت دیگر بین فاصله و توسعه نیافتگی رابطه وجود دارد. ما برای تعیین شاخص‌های توسعه در استان قم که بر اساس آن تقسیمات قم بر اساس نقش آن در عدالت جغرافیایی، تمرکز زدایی و حکمرانی متعالی ترسیم کردیم به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول ۵. شاخص‌های توسعه در استان قم

1	میزان یکاری	11	نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی در شهر و روستا
2	درصد بی‌برده‌ای	12	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد نقاط جمعیتی شهر و روستا
3	حزب شهرنشینی	13	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد نقاط جمعیتی در شهر و روستا
4	بار تکثیر شغلی	14	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی به کل روستاها
5	میزان روستاهای بهره‌مند از گاز	15	میزان مهاجرت
6	نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی شهر و روستا	16	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد نقاط شهر و روستا
7	چگالی جمعیتی	17	فاصله مرکز شهرستان از اولین ایستگاه راه‌آهن به کیلومتر
8	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی در شهر و روستا	18	فاصله مرکز شهرستان از نزدیکترین فرودگاه به کیلومتر
9	تعداد پزشک به تعداد نقاط جمعیتی در شهر و روستا	19	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی
1	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد نقاط جمعیتی در شهر و روستا		
0	جمعیتی در شهر و روستا		

بنابراین نظام تقسیمات کشوری از اهم مسائلی است که یک کشور در حال رشد باید برای انجام برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی و اداره بهتر سرزمین و بهره‌برداری بیشتر، به آن توجه کند.

مادامی که تقسیمات کشوری صحیحی نداشته باشیم بازده هرگونه برنامه‌ریزی در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی ناچیز و احتمالاً مغشوش خواهد بود. در راستای دستیابی به این هدف و با آگاهی از این که نظام تقسیمات کشوری در تمام سطوح تمایل به ارتقا داشته، این روند همچنان تمایل سیری ناپذیری دارد. هم‌چنین به تبع آن ساختار تشکیلات دولت نیز بزرگ‌تر شده است، پس درجه بندی سطوح تقسیمات کشوری به‌ویژه در سطح بخش و شهرستان راه حل جلوگیری از قطعه قطعه و کوچک شدن سرزمین و افزایش نیروی انسانی دولت است.

منابع

- احمدی پور، زهرا؛ میرشکاران، یحیی؛ محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۸). «نقش جغرافیای قدرت و حمایت در شکل‌گیری مرز جدید تقسیماتی بعد از انقلاب اسلامی (سطح شهرستان)»، فصلنامه مدرس، شماره یک، دوره سیزدهم.
- احمدی پور، زهرا؛ رهنما، محمدرحیم؛ رومینا، ابراهیم (۱۳۹۰). «نقش نظام تقسیمات کشوری در توسعه ملی: مورد مطالعه: ایران»، مدرس علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره پانزدهم تابستان، شماره ۲ (پیاپی ۷۲).
- اشرافی، مرتضی؛ بافرانی، حسن (۱۴۰۲). شناسنامه سیاسی، امنیتی، اجتماعی و اقتصادی بخش خلیجستان، بخشداری خلیجستان، شهرستان قم.
- برک‌پور، ناصر؛ مسعودی، سیامک (۱۳۹۸). «بررسی سیاست اصلاحات قلمروهای مدیریت محلی در ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال بیست و دوم تابستان، شماره ۲ (پیاپی ۸۴)
- تصویب‌نامه در خصوص تبدیل روستای سلفچگان مرکز بخش سلفچگان از توابع شهرستان قم به شهر، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، سال شصت و چهارم، شماره ۱۸۴۱۹، یکشنبه ۵ خردادماه ۱۳۸۷.
- جمعه پور، محمود (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی توسعه روستایی. تهران: سمت.
- حافظ‌نیا، محمد رضا (۱۳۷۰). مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی. انتشارات سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور، قم.
- دهپورو، علی؛ اشرافی، مرتضی؛ بافرانی، حسن (۱۴۰۱). تبیین راهبردها و راهکارهای ارتقاء مسئولیت اجتماعی در ادارات دست‌چرد قم.
- علی، شکور؛ زنگی‌آبادی؛ علی؛ کریمی قطب‌آبادی، فضل‌الله (۱۳۹۳). «ضرورت‌ها و دلایل تقسیمات استانی در ایران با رویکرد منطقه‌ای (مطالعه موردی: استان فارس)»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای (دانشگاه آزاد مرودشت) سال چهارم پاییز، شماره ۱۵.
- کاظمی، محمدی مهدی؛ شکویی، حسین (۱۳۸۱). «سنجش پایداری اجتماعی توسعه شهر قم»، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۳.
- کلاتری، خلیل (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای: تئوری‌ها و تکنیک‌ها. تهران: انتشارات خوشبین.
- کریمی پور، یدالله (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر تقسیمات کشوری ایران. ج ۱، انتشارات انجمن جغرافیایی ایران.
- قمی، حسن‌بن محمد (۱۳۶۱). کتاب تاریخ قم، ترجمه حسن‌بن علی قمی، تهران: چاپ جلال‌الدین طهرانی.
- محرابی، علیرضا؛ میرحسین زاده، سید حسین (۱۳۸۹). فصلنامه جغرافیای انسانی سال سوم زمستان، شماره اول.
- مختاری، مجید؛ معین‌آبادی، حسین (۱۳۹۵). شهر توریستی دست‌چرد. قم: انتشارات اعلائی.
- میره‌ای محمد (۱۳۹۸). تحلیل ساختار فضایی استان قم و بازاریابی تقسیمات اداری - سیاسی آن، قم، استانداری قم.
- وثوقی، فاطمه (۱۳۷۷). «منطقه‌بندی در ایران»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۹، سال سیزدهم، تهران.

Research Article

Country divisions and its role in geographical justice, decentralization and supreme governance (case study: Qom province)

Morteza Babaei¹ and Morteza Ashrafi²

Date of received: 2023/10/17

Date of Accept: 2023/10/23

Abstract

The main issues facing developing countries are decentralization, achieving sustainable development and geographic justice. In this regard, considering the importance and role of country divisions in political, economic, and social planning, as well as better administration and more exploitation of resources, if this category is done in a principled way, organizing the territorial space will be more favorable and the government They are also more successful in exercising territorial sovereignty in terms of creating social and national security, good community administration and service delivery. Various investigations show that although the province of Qom caused its development, the said process should be seen with a comprehensive view, because currently it is politically, security, social, demographic, environmental, service and Non-active defense, taking into account the geographical, religious and cultural conditions of Qom, the space of this province has a series of complex issues, in this regard, the analysis of the spatial structure of Qom province and its reorganization, according to the existing and potential capacities, It is necessary. In this research, using the descriptive-analytical method and document study, first the religious-cultural, economic-social, ecological environment as well as the current settlement system of Qom province was studied and using spatial planning and land use models, the structure New country divisions in line with geographical justice, decentralization, superior governance and proper division of land into smaller units, three new counties have been defined in the new divisional structure of this province.

Keywords: Country divisions, supreme governance, geographic justice, decentralization, Qom province.

Citation (APA 6th ed. / APSA)

Babaei, Morteza; Ashrafi, Morteza (Winter 2024). "Country divisions and its role in geographical justice, decentralization and supreme governance (case study: Qom province)". *Quarterly Journal of Research in History, Politics and Media*. Vol. 6, Num. 4, S.No. 24, pp. 89 - 116.

---

¹. Researcher, Department of Political Science, Strategic Studies Institute of Crimea, Shiraz, Iran.
Email: m.babayi1400@gmail.com

². Researcher, Department of Political Science, Strategic Studies Institute of Crimea, Shiraz, Iran.
Email: mortezaashrafi110@gmail.com

Copyright © 2010, KSSI (Karimeh Strategic Studies Institute Of Shiraz). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material.

References

- Ahmadipour, Zahra; Mireshkaran, Yahya; Mohammadi, Hamidreza (1388). "The role of geography of power and support in the formation of a new divisional border after the Islamic revolution (city level)", *Modares Quarterly*, number one, 13th period. (in Persian)
- Ahmadipour, Zahra; Rahnama, Mohammad Rahim; Romina, Ibrahim (1390). "The role of the country's division system in national development: case study: Iran", *humanities teacher - space planning and planning*, 15th summer session, number 2 (72 series) . (in Persian)
- Ashrafi, Morteza; Bafrani, Hassan (1402). *Political, security, social and economic birth certificate of Khaljastan district, Khaljastan district, Qom city.* . (in Persian)
- Barakpour, Naser; Masoudi, Siamak (2018). "Evaluation of the reform policy of local administration territories in Iran", *Strategic Studies Quarterly*, 22nd summer year, number 2 (84 series) . (in Persian)
- Letter of approval regarding the conversion of Selfchegan village, the center of Selfchegan district, from the functions of Qom city to a city, *official newspaper of the Islamic Republic of Iran*, 64th year, number 18419, Sunday, June 5, 2007. (in Persian)
- Jumapour, Mahmoud (1385). *Rural development planning*. Tehran: Side. (in Persian)
- Hafez Nia, Mohammad Reza (1370). *Basics of socio-political studies. Publications of the organization of seminaries and seminaries abroad, Qom.* (in Persian)
- Dehparvar, Ali; Ashrafi, Morteza; Bafrani, Hassan (1401). *Explaining the strategies and solutions to promote social responsibility in Dastjard offices of Qom.* (in Persian)
- Ali, Shakur; Zangiabadi; Ali; Karimi Qutbabadi, Fadlullah (2013). "Necessities and reasons for provincial divisions in Iran with a regional approach (case study: Fars province)", *Regional Planning (Morodasht Azad University)*, Fall 4th year, No. 15. (in Persian)
- Kazemi, Mohammadi Mehdi; Shakoui, Hossein (2011). "Measuring the Social Sustainability of Qom City Development", *Geographical Researches*, No. 43. (in Persian)
- Police station, Khalil (1392). *Regional planning and development: theories and techniques*. Tehran: Optimistic Publications. (in Persian)
- Karimipour, Yadullah (1381). *An introduction to Iran's country divisions. C1, publications of the Iranian Geographical Society.* (in Persian)

- Qomi, Hasan bin Mohammad (1361). The book Tarikh Qom, translated by Hasan bin Ali Qommi, Tehran: Jalaluddin Tehrani Publishing. (in Persian)*
- Mehrabi, Alireza; Mirhosseinzadeh, Seyyed Hossein (2009). Quarterly Journal of Human Geography, third year of winter, first issue. (in Persian)*
- Mokhtari, Majid; Moin-Abadi, Hossein (2015). Dastjard tourist city. Qom: Alaei Publications. (in Persian)*
- Mireh Mohammad (2018). Analysis of the spatial structure of Qom province and reorganization of its political-administrative divisions, Qom, Qom Governorate. (in Persian)*
- Vathouqi, Fatemeh (1377). "Regionalization in Iran", Geographical Research Quarterly, No. 49, 13th year, Tehran. (in Persian)*

پروفیسر کاہنشاہ علوم اسلامی و مطالعات اسلامی

برائے اعلیٰ تعلیم اسلامی